

СОЦІАЛЬНА І ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА

УДК 371.14:330.34

DOI 10.36030/2310-2837-3(98)-2020-86-93

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОЇ ЛЮДСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ ТА ПРОГРЕСИВНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВ

М. І. Пірен,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

О. М. Петрос,

Національна академія державного управління при Президентові України

В. В. Балахтар,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті по-новому, з позицій людиноцентризму осмислено проблеми культури спілкування як важливого суспільно-політичного феномену людської взаємодії, базованого на духовно-наукових засадах про зміни мислення, дії, ролі суспільного діалогу, прийняття рішень щодо економічних реалій сьогодення, які досягли критичної межі – складних суспільно-екологічних аномалій. Обґрунтовано, що високий рівень культури спілкування зможе привести до серйозного осмислення і прийняття інтелектуально-фахових рішень щодо розв'язання соціально-політичних та економічних проблем людства.

Ключові слова: людиноцентризм; культура спілкування; інтелект; духовність; відповідальність; суспільство; гуманізм; управлінські рішення.

THE CULTURE OF COMMUNICATION AS THE BASIS FOR EFFECTIVE HUMAN INTERACTION AND THE PROGRESSIVE DEVELOPMENT OF SOCIETIES

M. I. Piren,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

O. M. Petrov,

National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

V. V. Balakhtar,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

The article dwells on the authors' new standpoint of human-centrism, they are close to the comprehension of the problems of the culture of communication as an important socio-political phenomenon of human interaction, based on spiritual and scientific foundations about changes in thinking, actions, the role of social dialogue, decision-making on the economic realities of today, which have reached a critical limit – the complex socio-environmental anomalies, where a high level of communication culture can lead to serious thinking and making intellectually-professional decisions to address socio-political and economic problems of humanity.

Keywords: human-centrism; communication culture; intellect; spirituality; responsibility; society; humanism; managerial decisions.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Культура спілкування як процес і продукт життєвої, суспільно-політичної взаємодії, взаємодії людини і природи має велике минуле, складне сьогодення та перспективи майбутнього, коли наукова та фахова політична еліти, спілкуючись зроблять серйозні висновки. Спілкування є основним засобом передачі суспільного досвіду, досягнення взаєморозуміння, отримання інформації, навчання, впливу людей одне на од-

ного, розвитку інтелекту та фахової практики. Це спонукало науковців різного професійного спрямування до серйозних досліджень щодо її формування та реалізації.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Культура спілкування в період відкритих суспільств ставить перед науковцями завдання серйозного вивчення її місця і ролі, починаючи від сім'ї, закладів освіти, науки й глибоко професійного соціального та політич-

© Пірен М. І., Петрос О. М., Балахтар В. В., 2020

ного діалогу в інтересах досягнення взаєморозуміння щодо прийняття правильних управлінських рішень і дій. Саме тому вона перебуває у центрі уваги освітян, науковців різних напрямів і практиків. Проблема культури спілкування на сучасному етапі вийшла за рамки осмислення лише психологічної науки, оскільки без глибокого вивчення і доброзичливого спілкування жодного управлінського рішення в науці, освіті, суспільстві прийняти неможливо.

Певні аспекти культури спілкування досліджували видатні зарубіжні та вітчизняні психологи: Р. Мей, А. Маслоу, К. Роджерс, Л. Віготський, О. Леонт'єв, Д. Карнегі, Б. Ломов, З. Фрейд, Н. Бабиц, Г. Костюк, В. Франкл, Т. Чмут, Т. Яценко та ін.

Оскільки на сучасному етапі проблеми культури спілкування вийшли за межі виключно психологічного дослідження та охопили напрями суспільно-політичного, наукового, освітянського, управлінського, інтелектуально-інноваційного характеру, то підвищилися потреби в її осмисленні. Людина в процесі життя вступає в різні форми взаємодії, які потребують нових підходів до вивчення культури спілкування та форм її дослідження в суспільстві. Саме такий підхід у дослідженні цього суспільного феномену використано в статті, включаючи інтелектуально-фаховий підхід до формування здібностей особистості щодо підвищення культури спілкування.

Отже, **мета статті** – аналіз культури спілкування як важливого суспільно-політичного феномену людської взаємодії, базованого на духовних, гуманістичних, комунікативних цінностях щодо людиноцентризму для суспільних змін позитивного характеру, служінню людині в межах гармонії, злагоди та прагнення до самореалізації кожної нації, особистості з метою отримання нею належного фахового рівня згідно з потребами в інноваціях та здібностями.

Виклад основного матеріалу. Культура спілкування має не тільки особистісну, а й державну значимість, тому й важливо наголосити на тому, що вона впливає на відносини між країнами, людьми та на формування інтелекту, фахових здібностей особистості тощо. Культура спілкування як суспільний феномен для сучасних українців є досить вагомо представлена в історичному контексті Київської Русі, що свідчить про велику увагу до культури спілкування державників. Так, Володимир Великий виклав справжню програму культури спілкування й поведінки, насичену духовністю та моральною відповідальністю. Звертаючись до наближених осіб, він наголошував:

«Будь добрим з другом, ласкавим із слугою, не злопам'ятним до зухвалих, людинолюбним до смиренних, утішай нещасних, відвідуй хворих, зовсім ні до кого не стався презирливо, вітай з приємністю, відповідай із світлим обличчям... до всіх будь прихильним, доступним, не хвалися сам, не змушуй інших говорити про тебе, приховуй, скільки можеш свої переваги, а в гріхах сам себе звинувачуй та не чекай звинувачень від інших... Не будь тяжким у виговоріннях, звинувачуй не скоро і не з пристрасним рухом, бо це – ознака зарозумілості, не засуджуй за малозначущі, ніби сам ти суворий праведник...» (Яременко, 2006, с. 59–61).

Мудрі настанови молоді дав сучасному йому поколінню та нащадкам Володимир Великий, про які варто згадати сьогодні. Цю історичну константу про мудрість наших пращурів і зв'язок поколінь важливо знати і згадати, оскільки саме в його «Повчанні» йдеться про значення культури спілкування у формі навчіння морального, духовного порядку. Зокрема, він наголошував на тому, що «в душі молоді людини для суспільства мати душу чисту та непорочну, тіло худе, бесіду лагідну і дотримуватись слова Господнього ... при старших мовчати, мудрих слухати, старшим коритися, з рівними собі і молодшими в любові перебувати, без лукавого умислу бесідувати, а більше вдумуватися, не шаленіти словом, не засуджувати мовою, небагато сміятися, соромитися старших; поводитися благочестиво, навчати ... очима управлінню, язика утриманню, розуму упокорюванню, тілу підкорянню у думці чистоту дотримувати, спонукаючи себе до добрих справ...; не забувайте того доброго, що ви вмієте, а чого не вмієте, тому навчайтесь... жодної людини не пропустіть, не привітавши її і не подарувавши їй добре слово...» (Яременко, 2006, с. 57). Ось взірць основ моделі сучасної культури спілкування молоді для розвитку людської взаємодії на гуманістичних засадах поваги до людини в сучасному українському суспільстві, яке в цьому контексті не зовсім відповідає гуманістичним людським цінностям.

Важливою в історичному контексті є потреба в посиленні уваги до розвитку інтелекту та морально-етичних засад у процесі підготовки фахівця, особистості на сучасному етапі, кожен повинен знати історичну канву щодо формування культури спілкування наших пращурів, що ще у давні часи в Київській братській школі (1632 р.), на базі якої з часом було засновано перший вищий заклад освіти України – Києво-Могилянську колегію (яка з 1701 р. стала називатися академією), основоположні засади культури спілкування були

основою духовно-фахового навчання. Києво-Могилянська академія на той час готувала фахівців духовно-гуманітарного профілю: педагогів, релігійних діячів, політиків. Один із учнів академії, поет, філософ Григорій Сковорода стверджував, що головне – пізнати в собі «людину справжню», адже від цього залежить щастя та її нещастя – в неправильному формуванні здібностей, коли не навчили моралі, відповідальності, любові до людини...

Певний час відбувалося освітянське осмислення проблем культури людського спілкування. Поштовхом до дослідження вказаної проблеми стали потреби в підготовці фахівців нового типу щодо сприйняття духовних засад побудови сучасного, демократичного, високоморального суспільства, де затребувано гуманістичний підхід до людиноцентризму, що має базуватись на духовних засадах і потребах у зміні бачення людей сучасного українського суспільства з позицій високої культури спілкування під час соціального діалогу. Це потрібно для зміни бачення політико-управлінською елітою громадян як рівних собі у правах згідно з Конституцією України та зміни у громадян психології меншовартості на психологію державницького народу.

Гуманістична психологія, що виникла у 60-ті рр. XX ст. у США завдяки науковим напрацюванням Р. Мея, А. Маслоу, К. Роджерса, створила умови для осмислення творчих потреб особистості у самопізнанні та осмисленні нею потреб у приєднанні її до суспільства та для сприяння людям у вирішенні їхніх проблем. Це дало можливість усвідомити, що будь-яка думка, яка принижує та розділяє людей, стає досить привабливою для тих, хто прагне до економічної чи політичної влади. Такими є реалії світового порядку і сьогодні в українському суспільстві. Щоб позбутися всього негативного, що існує нині у світі, освітяни, науковці, духовні наставники мають навчати істинам, зокрема ставленню людини до людини, проголошеним Ісусом Христом у «Нагірній проповіді» (Нагорная проповідь Спасителя, 1991), що полягає в тому, щоб ставитися до людей так, як ти хотів би, щоб ставилися до тебе люди.

Традиційна освіта через певний час виявляє прорахунки в соціально-політичному, духовному та моральному розвитку людини. Так, постає низка проблемних питань, пов'язаних з гуманізацією не лише міжособистісних взаємин між людьми, а й між людиною і природою, між державами, де ці взаємини потребують високого рівня культури спілкування на засадах високої духовності, моралі, закону та відповідальності. Інакше кажучи, виникло широке поле для діяльності представ-

ників соціологічної, педагогічної, психологічної, юридичної, управлінської, біологічної, медичної, релігієзнавчої, фізичної та інших галузей наук, щоб гуманізувати стосунки людей у процесі людської взаємодії на рівні високої культури ділового спілкування. На порядку денному – вирішення проблем гуманізації, людиноцентризму, починаючи з високого рівня культури спілкування і закінчуючи ефективними рішеннями управлінського характеру в державі.

Гуманістичне людське спілкування означає високий рівень культури спілкування в процесі суспільної людської взаємодії між людьми та навколишнім світом, а також між людьми та природою і живими істотами. Культура спілкування не має меж, вона має бути надбанням кожної людини для її самореалізації в рамках навчання любові, оскільки Бог є любов (Нагорная проповідь Спасителя, 1991). Характер культури спілкування в суспільстві помітно впливає на стан економічного та політичного розвитку країни, духовність її громадян та їх національну свідомість у контексті державницької психології відповідальності за те, що несуть народ, нації позитивного народом світу своїми освітянськими, науковими, духовними та культурними надбаннями для подальшого розвитку науки, пізнання світу і спільного існування в гармонії один з одним та зі світом.

Особистість людини формується поступово, вона є продуктом культури, виховання, навчання та практичної взаємодії людей завдяки високому рівню культури спілкування. Людина протягом життя прагне постійно відкривати для себе щось нове в навколишньому світі, тобто виникає людська потреба у формуванні у людини комунікативних установок, починаючи з дитинства і до кінця життя (Балахтар, 2015; Бех, 2012). Комунікативні установки на шанобливе ставлення до людей, сприймання іншого як рівного собі, самостійне ставлення до інших, що формуються сім'єю, в процесі навчання, самою людиною, освітянами та суспільством під час людської взаємодії, яка приносить успіх, радість від культури спілкування та позитиву, радості від добрих справ (Чмут, 1996).

Культура спілкування є складовою частиною культури людини в цілому. Вона містить у собі певну частину знань, суспільних норм, які визначаються станом розвитку суспільства, його історією, традиціями, національною специфікою, загальнолюдськими цінностями (Пірен, 2009). Проте кожна епоха розвитку людського суспільства має свої особливості. Це можна спостерігати у процесі творчої діяльності людини у колективі,

людського діалогу, базовою основою якого є культура спілкування. Соціальний діалог у сучасному світі являє собою право різних груп населення, зокрема працівників і роботодавців, брати участь у розробці та здійсненні соціально-економічної політики і відіграє роль унікального інструменту забезпечення балансу інтересів найманих працівників, підприємців і влади на користь суспільства (Петрос, 2012, с. 186). У вузькому розумінні культуру спілкування можна визначити як суму знань та ступінь оволодіння людиною вміннями і навичками спілкування, які реалізуються в конкретному суспільстві на певному етапі розвитку та мають свої особливості, що проявляються в процесі життєдіяльності.

Спілкування і його культуру варто розглядати як інструмент, що дає змогу зрозуміти складний світ людей у їх взаєминах, взаємодіях, спільній діяльності та суспільному діалозі. Також спілкування є певною мірою досвідом і талантом, наповненим особливостями людини, що яскраво спостерігається в діалогах різного типу. На практиці в кожній людині є певні відмінності між рівнями культури спілкування. У суспільній взаємодії виділяють різні типи культури спілкування: загальнолюдську культуру спілкування, культуру спілкування в окремому суспільстві, соціальних групах, міжособистісну, індивідуальну; культуру ритуального спілкування, культуру міжнаціонального спілкування, професійного, ділового. У наведеному переліку культура спілкування виступає як цінність і творчість (Пірен, 2009). Тому дуже важливо враховувати, що культура спілкування тісно пов'язана з феноменом духовності та інтелекту людини. До речі, у світовій психолого-політичній науці у США, Великобританії та інших англійських країнах термін «communication» – «комунікація» є значно ширшим за змістом, ніж у вітчизняній науковій літературі (поки що).

Останнім часом з'явився новий тип спілкування за допомогою засобів інтернету. Найбільш інтерактивними є чати, найменш інтерактивними – email, відеочати. Завдяки можливості спілкування в інтернеті виникла дистанційна форма навчання, яка в кризових ситуаціях активно використовується, що на сьогодні дістала поширення під час пандемії коронавірусної інфекції (COVID-19).

Проблема культури спілкування у світовій науці розглядається як багатомірний, багаторівневий феномен. Це ілюструють характерні механізми спілкування: пряме, непряме, опосередковане, безпосереднє, ділове, міжособистісне, міжнаціональне та ін., які базуються на феноменах інформації, культури, знаннях.

Від усвідомлення та розуміння ролі та знання типів, шляхів і механізмів спілкування виникли такі науки, як право, менеджмент, як функція законної дії між людьми, а також освіта, де вчитель навчає учнів і тим самим ними керує, використовуючи спілкування як засіб взаємодії, тощо.

Наприклад, західні соціологи визнали, що керівник, менеджер, учитель витрачають від 50 до 90 % часу на спілкування, щоб реалізувати програми. Низька культура спілкування дає погані результати як у навчанні, так і в управлінні. Культура спілкування стала основою маркетингу та його головним механізмом. Те саме стосується і роботи в торгівельних центрах (Пірен, 2016; 2018). Культуру спілкування як суспільний феномен можна визначити як міжособистісну і міжгрупову взаємодію, в основу якої покладено пізнання один одного та обмін результатами діяльності (інформацією, думками, почуттями, інноваціями, знаннями, оцінками та ін.).

Без людського спілкування неможливий розвиток людини, суспільства, науки, культури взагалі і саме соціального захисту людини (Кравченко, 2012), тобто культура спілкування є об'єктивною потребою кожної людини, тому і функції спілкування пов'язані з реалізацією різного типу діяльності, яких так само багато, як і сфер діяльності людини в суспільній взаємодії.

У структурі спілкування науковці виділяють такі типові напрями:

- комунікативний – обмін інформацією між індивідами, її уточнення, розвиток;
- інтерактивний – організація взаємодії суб'єктів, обмін не лише знаннями, думками, а й діями (щодо спільної взаємодії);
- перцептивний – процес взаємного сприймання і розуміння зі співрозмовниками.

Виходячи з реалій практики життя для високого рівня культури спілкування у процесі людської взаємодії індивідів необхідні гуманістичні орієнтації та емпатійний спосіб сприймання один одного. Велику роль також відіграє вплив (як індивідуальний, так і груповий), наприклад, на семінарі, коли існує потреба в інформації, роз'ясненні, заклик, співпереживанні тощо. Компетентне використання впливу в освіті, управлінні, політиці, вихованні сприяє успішності не лише окремої особистості, а й суспільства в цілому. Усі форми впливу орієнтовані на успіх через високий рівень культури спілкування (Пірен, 2016).

У суспільно-політичній діяльності психологічний вплив на людей реалізують через владу. Щоб влада була ефективною і слугувала людям для

покращання їхнього життя, а не лише представникам владних структур, вона має керуватися ідеями стародавніх латинян: професіоналізм (знання щодо професійного управління – «scientia est potentia»), знання – сила – «thera at stera» (лат.). Але цього недостатньо, потрібно дотримуватись закону «dura lex – sed lex!» (лат.) – «закон жорсткий, але він закон!».

На цьому базується висока культура спілкування влади з народом, а також на засадах державницької психології, що сформована на основі культури, духовності, відповідальності, знанні стану справ у суспільстві, дотриманні законів, щоб подолати бар'єри для досягнення взаєморозуміння між владою і народом. Кожен учасник взаємодії у цьому контексті виступає як феномен, який очікує, як наголошують психологи і науковці, що його вислухають, зрозуміють, приймуть правильне рішення, взаємно здолавши бар'єри на шляху до взаєморозуміння щодо прийняття правильних управлінських рішень для здійснення успішних суспільно-політичних змін. Чесний діалог влади і народу передбачає високий рівень культури спілкування (Пірен, 2016).

Для утвердження високої культури спілкування в практичній діяльності фахівця будь-якого рівня освіти, владних структур та ін., необхідно вміти осмислювати різні способи, а саме: способи спілкування як систему дій, що спрямовані на встановлення контакту, пізнання один одного, організації взаємодії на обмін інформацією, почуттями, оцінками, ідеями, думками. Але оскільки дії можуть бути різними, то розуміння управління, спілкування ускладнюється. У суспільно-політичних науках виділяють такі способи спілкування:

- способи спілкування, що служать передачі інформації – повідомлення;

- способи впливу на людей в процесі спілкування – навіювання, наслідування, психічне зараження;

- переконання – спосіб впливу не лише на розум, а й на почуття, що діє на раціональне й емоційне, їх єдність, що сприяє формуванню нових поглядів та відносин;

- самонавіювання – свідоме саморегулювання психіки шляхом навіювання самому собі уявлень почуттів, емоцій, тобто особистість створює собі модель дій і вводить її у свою психіку;

- психічне зараження – процес передачі емоційного стану від одного індивіда до іншого, що відбувається на несвідомому рівні, коли особистість швидко переймається психічним станом інших; найбільшому зараженню піддаються люди в натовпі (Балахтар, 2015, 2018; Лебон, 2000; Чмут, 2012).

Зауважимо, що інтелектуального мислення потребують усі види діяльності в науковій, освітній та суспільно-політичній сферах, у тому числі в управлінні, особливо, коли до них підходити творчо, де взаємодіє людина з людиною, а це неможливо без належної культури спілкування. Спілкування, якщо воно веде до взаєморозуміння у складних ситуаціях, пошуку істинного результату в освіті, науці, політиці, сприяє розв'язанню конфліктів у процесі суспільної взаємодії (Бондарчук, 2008). Наприклад, реалізувати публічне управління без високої культури творчого спілкування неможливо. Високий розвиток інтелекту особистості, зокрема соціального, політичного, служить прогресу людства, якщо його правильно, творчо використовувати. Саме тут на допомогу приходить суспільний діалог. У такому суспільно-гуманному способі спілкування, як суспільний діалог, можна знайти шлях до людського взаєморозуміння для самореалізації, щоб Господь наш напрацьований інтелект, взятий душею (а це доведено), засвідчив про наші дії (Лазарев, 2002; Пірен, 2016; 2018).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для будь-якого фахівця надзвичайно важливо мати ґрунтовні знання щодо стратегії культури спілкування, оскільки без цього ніхто не може реалізуватися. Майже в кожній країні напрацьовані свої традиційні стратегії культури спілкування як загальна схема дій, такий підхід існує і в Україні. У США науковці і практики мають своє бачення цієї проблеми і вважають, що високий рівень культури спілкування – це загальний план досягнення мети, який слід осмислювати на основі інформації, потреб, знань, щоб досягнути успіху у вирішенні наукових, суспільно-політичних проблем. Цей підхід є правомірним, адже людина нічого не може досягнути без готовності вирішувати проблеми, але базуючись на відповідних напрацюваннях, знаннях.

Взагалі науковці здебільшого використовують такий підхід у контексті того, що ефективними стратегіями в системі реалізації культури спілкування є ті, які реалізуються на засадах духовних, гуманістичних, комунікативних цінностей людиноцентризму. Це необхідно для здійснення суспільних змін позитивного характеру, служіння людині в межах гармонії, злагоди та прагнення до самореалізації кожної нації, особистості з метою отримання нею належного фахового рівня згідно з потребами в інноваціях та здібностями, і передбачає набуття високого, якісного рівня культури спілкування в усіх сферах людської взаємодії. Адже жодна людина, жодне суспільство без куль-

тури спілкування не можуть не тільки вирішувати проблеми професійного характеру, а й існувати.

Культура людського спілкування – процес динамічний, який потребує творчої думки, базованої на наукових досягненнях, гуманістичних, духовних засадах. Для її утвердження потрібно дуже творчо, постійно працювати як освітянам, науковцям, політикам, так і кожній особистості, узагальнюючи напрацювання для подальшого розвитку науки і практики людської взаємодії, гуманізуючи її на фахово-духовно-моральних за-

садах. Саме в такий спосіб найефективніше можна гуманізувати культуру і практику людського спілкування в усіх сферах суспільно-політичного життя. Для цього потрібно вдумливо навчатися, працювати, досліджувати, використовуючи прогресивні суспільно-політичні механізми, шляхи, форми прояву. Над фахово-прогресивною гуманізацією в інтересах миру і прогресу людства сьогодні покликані працювати освітяни, науковці, політики і звичайні громадяни, щоб людська взаємодія була реалізована повною мірою.

Список використаних джерел

- Андрущенко В. П. Світанок Європи: проблеми формування нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття. Київ : Знання України, 2015. 1099 с.
- Балахтар В. В. Соціально-психологічний тренінг і маніпуляція : навч.-метод. посіб. Вишниця : Черемош, 2015. 432 с.
- Балахтар В. В. Психологія особистості фахівця з соціальної роботи : монографія. Київ : Талком, 2018. 384 с.
- Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав., 2012. 256 с.
- Билинская М. Н., Мойсеев В. В., Ницевич В. Ф. Современная коррупция: отечественная специфика и зарубежный опыт противодействия : монография. Берлин : Durect MEDIA, 2014. 438 с.
- Бондарчук О. І. Соціально-психологічні основи особистого розвитку керівника загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності : монографія. Київ : Наук. світ, 2008. 352 с.
- Гаврилишин Б. До ефективних суспільств. Дороговказ в майбутнє : доп. Рим. клубові / упоряд. В. Рубцов. 4-те вид. Київ : Пульсарі, 2013. 248 с.
- Губерський Л. В., Андрущенко В. П., Михальченко М. І. Культура. Ідеологія. Особистість. Методологічний аналіз / Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Знання України, 2002. 580 с.
- Карпенко О. В., Арсенович Л. А. Державна кіберосвіта та інструменти підвищення рівня цифрової компетентності населення України. *Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України*. 2020. № 1. С. 95–102. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/pages/dop/89/files/bd0b109d-b1de-4540-af6e-d61ca370279f.pdf> (дата звернення: 01.05.2020).
- Кравченко М. В. Система соціального захисту населення як об'єкт державної політики: методологія та практика : монографія. Київ : Інформ.-аналіт. агентство, 2012. 451 с.
- Лазарев А. С. Расшифрованная Библия, или Реквием цивилизации. Київ : А. С. К., 2002. 1064 с.
- Лебон Г. Психология масс. Минск : Харвест; АСТ, 2000. 320 с.

References

- Andrushchenko, V. P. (2015). Svitank Yevropy: problemy formuvannya novoho vchytelia dlia obiednanoi Yevropy XXI stolittia [The Dawn of Europe: The Problems of Forming a New Teacher for a 21st Century United Europe]. Kyiv : Znannia Ukrainy. 1099 p. [in Ukrainian].
- Balakhhtar, V. V. (2015). Sotsialno-psykhologichnyi treninh i manipuliatsiia : navch.-metod. posib. [Socio-psychological training and manipulation]. Cheremosh. 432 p. [in Ukrainian].
- Balakhhtar, V. V. (2018). Psykhohohiia osobystosti fakhivtsia z sotsialnoi roboty : monohrafiia [Psychology of the personality of a social work specialist]. Kyiv : Talkom. 384 p. [in Ukrainian].
- Bekh, I. D. (2012). Osobystist u prostori dukhovnoho rozvytku : navch. posib. [Personality in the space of spiritual development]. Kyiv : Akademydav. 256 p. [in Ukrainian].
- Bylynskaia, M. N., Moiseev, V. V., Nytsevych, V. F. (2014). Sovremennaia koruptsiya: otechestvennaia spetsyfyka y zarubezhnyi opyt protyvodeistviya: monohrafiya. [Modern Corruption: Domestic Specifics and Foreign Experience of Counteraction]. Berlyn : Durect MEDIA. 438 p. [in Russian].
- Bondarchuk, O. I. (2008). Sotsialno-psykhologichni osnovy osobystoho rozvytku kerivnyka zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv u profesiinii diialnosti : monohrafiia [Socio-psychological bases of personal development of the head of general educational institutions in professional activity]. Kyiv : Nauk. svit. 352 p. [in Ukrainian].
- Havrylyshyn, B. (2013). Do efektyvnykh suspilstv. Dorohovkaz v maibutnie : dop. Rymскому клубові [Towards Effective Societies. Roadmap to the future : a report to the Roman Club] ; Uporiad. V. Rubtsov. 4-te vyd. Kyiv : Pulsary. 248. [in Ukrainian].
- Huberskyi, L. V., Andrushchenko, V. P., Mykhalchenko, M. I. (2002). Kultura. Ideolohiia. Osobystist. Metodolohichnyi analiz [Culture. Ideology. Personality. Methodological analysis] / Kyivskiy nats. un-t im. T. H. Shevchenka. Kyiv : Znannia Ukrainy. 580 p. [in Ukrainian].
- Karpenko, O. V., Arsenovych, L. A. (2020). Derzhavna kiberosvita ta instrumenty pidvyshchennia rivnia tsyvrovoi kompetentnosti naseleennia Ukrainy [State cyber education and tools for improving the digital competence of the population of Ukraine]. *Visnyk*

- Маслов А. Новые рубежи человеческой природы : пер. с англ. ; под общ. ред. А. Балла, А. Киричука, Д. Леонтьева. М. : Смысл, 1999. 425 с.
- Мономах Володимир. Повчання. Статут Володимира Всеволодовича / пер. із старослав'ян. упоряд. та передмова В. Яременка. Київ : МАУП, 2006. 312 с.
- Нагорная проповедь Спасителя. Сущность Христианского учения. Киев : Рад. школа ; Рекламно-изд. центр «Орбита», 1991. 79 с.
- Пірен М. І. Європейські цінності – детермінанта змін в сучасній Україні : навч. посіб.-практикум. Чернівці : Друк Арт, 2016. 256 с.
- Пірен М. І. Публічна політична діяльність : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2009. 288 с.
- Пірен М. І. Феномен духовності в культурі публічного врядування у територіальних громадах: соціопсихологічний аналіз : навч. посіб.-практикум. Чернівці : Технодрук, 2018. 272 с.
- Петрое О. М. Соціальний діалог у соціальному управлінні: європейський досвід та управлінські релігії : монографія. Київ : НАДУ, 2012. 304 с.
- Чмут Т. К. Культура спілкування : навч. посіб. для студентів і викладачів вищ. навч. закл. Хмельницький : ХІРУП, 1996. 346 с.
- NADU. № 1. P. 95–102. Retrieved from: <http://visnyk.academy.gov.ua/pages/dop/89/files/bd0b109d-b1de-4540-af6e-d61ca370279f.pdf> (accessed: 01.05.2020).
- Kravchenko, M. V. (2012). Systema sotsialnoho zakhystu naselennia yak ob'iekt derzhavnoi polityky: metodolohiia ta praktyka : monohrafiia [Social protection system as an object of public policy: methodology and practice]. Kyiv : Inform.-analit. ahentstvo. 451 p. [in Ukrainian].
- Lazarev, A. S. (2002). Rasshyfovannaia Byblyia, yly Rekvymem tsyvylyzatsyy [Decrypted Bible, or Requiem of Civilization]. Kyiv : A. S. K. 1064 p. [in Ukraine].
- Lebon, H. (2000). Psykhohohyia mass [Psychology of the masses]. Mynsk : Kharvest ; AST. 320 p. [in Russian].
- Maslov, A. (1999). Novye rubezhy chelovecheskoi pryrodu [New frontiers in human nature] : per. s anhl. ; pod obshch. red. A. Balla, A. Kyrychuka, D. Leonteva. Moskva : Smysl. 425 p. [in Russian].
- Monomakh Volodymyr (2006). Povchannia. Statut Volodymyra Vsevolodovycha [Edification. Statute of Vladimir Vsevolodovich Monomakh] / per. iz staroslavian. uporiad. ta peredмова V. Yaremenka. Kyiv : MAUP. 312 p. [in Ukrainian].
- Nahornaia propoved Spasytelia. Sushchnost Khrystyianskoho uchenyia (1991) [Sermon on the Mount. The essence of Christian teaching]. Kyev : Yzd-vo «Rad. Shkola». Reklamno-yzdatelskyi tsentr «Orbyta». 79 p. [in Ukrainian].
- Piren, M. I. (2016). Yevropeiski tsinnosti – determinanta zmin v suchasni Ukraini : navch. posibnyk-praktykum [European Values – Determinants of Change in Modern Ukraine]. Chernivtsi : Druk Art. 256 p. [in Ukrainian].
- Piren, M. I. (2009). Publichna politychna diialnist : navch. posibnyk [Public political activity]. Kyiv : NADU. 288 p. [in Ukrainian].
- Piren, M. I. (2018). Fenomen dukhovnosti v kulturi publichnoho vriaduvannia u terytorialnykh hromadakh: sotsio-psykhohohichnyi analiz : navch. posibnyk-praktykum [The Phenomenon of Spirituality in the Culture of Public Governance in Territorial Communities: A Socio-Psychological Analysis]. Chernivtsi : Tekhnodruk. 272 p. [in Ukrainian].
- Petroye, O. M. (2012). Sotsialnyi dialoh u sotsialnomu upravlinni: yevropeyskyi dosvid ta upravlinski relihii : monohrafiia [Social dialogue in Social Governance: European Experience and Management Religions]. Kyiv : NADU. 304 p. [in Ukrainian].
- Chmut, T. K. (1996). Kultura spilkuvannia : navch. posibnyk dlia studentiv i vykladachiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Communication culture : a textbook for students and teachers of higher education]. Khmelnytskyi : KHIRUP. 346 p. [in Ukrainian].

Пірен Марія Іванівна,

доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 58013, Україна, м. Чернівці, вул. Рівненська, 14

Петроє Ольга Михайлівна,

доктор наук з державного управління, доцент, директор Інституту експертно-аналітичних та наукових досліджень, Національна академія державного управління при Президентові України, 04107, Україна, м. Київ, вул. Академіка Ромоданова, 12/2

Балахтар Валентина Візиторівна,

доктор психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 58013, Україна, м. Чернівці, вул. Рівненська, 14

Цитування: Пірен М. І., Петроє О. М., Балахтар В. В. Культура спілкування як основа ефективної людської взаємодії та прогресивного розвитку суспільств. *Вісн. НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2020. № 3 (98). С. 86–93.

Стаття надійшла: 05.08.2020

Схвалено до друку: 15.09.2020

Piren, Marija I.,

Doctor of Sociological Sciences, Professor, Professor of Department of Pedagogy and Social Work, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 14, Rivnens'ka street, Chernivtsi, 58013, Ukraine
E-mail: ven73@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-7225-1242>

Petroye, Olha M.,

Doctor of Science of Public Administration, Associate Professor, Director of Institute of Expert-Analytical and Scientific Research National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, 12/2, Akademika Romodanova St., Kyiv, 04107, Ukraine
E-mail: petroeo@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-2941-1455>

Balakhtar, Valentyna V.,

Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Pedagogy and Social Work, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 14, Rivnens'ka St., Chernivtsi, 58013, Ukraine
E-mail: v.balakhtar@chnu.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0001-6343-2888>

Citation: Piren, M. I., Petroye, O. M., Balakhtar, V. V. (2020). Kultura spilkuвання yak osnova efektyvnoi liudskoi vzaiemodii ta prohresyvnoho rozvytku suspilstv [The culture of communication as the basis for effective human interaction and the progressive development of societies]. *Bulletin of the NAPA. Series «Public Administration»*. Is. 3 (98). P. 86–93 [in Ukrainian].

Article arrived: 05.08.2020

Accepted: 15.09.2020